

O'ZBEKISTON HUDUDIDA RANGTASVIR SAN'ATINI KELIB CHIQISHI VA SHAKILLANISHI

Behzod Tilabovich Mahmudov

Amaliy sanat va dizayn fakulteti chizma tasvir kafedriyasining dossenti Komolidin

Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn inistituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15193000>

Annotatsiya: Mazkur maqola O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati tarixining kelib chiqishi va shakllanishi jarayonlarini yoritadi. O'zbekistonning boy madaniy merosi, uning geografik va tarixiy o'ziga xosliklari rangtasvir san'atining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Maqolada qadimiy davrlar, xususan, amaliy san'at va diniy tasvirlar orqali rangtasvirning shakllanishi tahlil qilinadi. O'zbekiston hududida yirik madaniy markazlar, shuningdek, turli xalqlar va ularning tasviriy san'ati o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar rangtasvir san'atining o'ziga xos uslublarini yaratgan. Maqola O'zbekiston rangtasvir san'ati tarixining eng muhim bosqichlarini ko'rib chiqib, bu sohaning zamonaviy san'atdagi o'rniga ham e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: rangtasvir san'ati, O'zbekiston, tarix, shakllanish, madaniy meros, amaliy san'at, diniy tasvirlar, uslublar, madaniy markazlar, tasviriy san'at.

Kirish: O'zbekiston hududi tarixan rangtasvir san'ati uchun boy va muhim madaniy merosga ega bo'lgan hudud hisoblanadi. Bu hududda san'at asarlari, xususan, rangtasvirning kelib chiqishi va shakllanishi asrlar davomida rivojlanib kelgan. O'zbekistonning geografik joylashuvi, turli xalq va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar, shuningdek, bu yerda joylashgan qadimiy madaniy markazlar rangtasvir san'atining o'ziga xos uslublarini yaratishga turtki bo'ldi. Qadimdan tasviriy san'at O'zbekiston hududida nafaqat estetik, balki diniy, diniy-ma'rifiy va amaliy maqsadlar uchun ham foydalanilgan. Shu bois, rangtasvir san'atining kelib chiqishi va rivojlanish jarayoni turli tarixiy bosqichlarda ham o'zining o'ziga xos uslubi va shakllarini hosil qildi.

Asosiy qism: O'zbekiston hududida rangtasvir san'atining rivojlanishi qadim zamonlarga borib taqaladi. Biroq, rangtasvirning shakllanishi faqatgina tasvirning chizilishi emas, balki har bir davrning madaniy, diniy va ijtimoiy muhitining ta'siri ostida o'zgarib, yangi shakllar va uslublar hosil bo'lgan. Rangtasvir san'ati O'zbekistonda bir necha bosqichlardan o'tgan bo'lib, har bir davrning o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Qadimiy davrlar

Qadimda O'zbekiston hududida tasvir san'ati, ayniqsa, diniy va amaliy maqsadlarda keng tarqalgan. Xorazm, Buxoro va Samarqand kabi qadimiy shaharlar hududlarida topilgan tasvirlar, ilk davrlarda odamlar tomonidan yaratilgan rasm va naqshlar o'sha davrlarning dunyoqarashini aks ettirgan. Misol uchun, so'nggi davrda topilgan Buxoro va Samarqanddagi rasmlar o'sha davrning diniy tasavvurlari bilan chambarchas bog'liq edi. Bu davrda tasvirlar ko'pincha diniy mavzular, xususan, ma'naviy yuksalish va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq edi.

O'rta asrlar

O'rta asrlarda O'zbekiston hududida islom madaniyati ta'siri ostida yangi shakllar paydo bo'ldi. Xususan, Buxoro, Samarqand va Xiva kabi shaharlar nafaqat diniy markazlar, balki san'at va ilm-fan markazlari ham bo'lgan. Islom san'ati, shuningdek, musavvirlarning zamonaviy rangtasvir uslublarini yaratishga ilhomlantirdi. Shu davrda minora va masjidlar devorlarida joylashgan rangli tasvirlar va naqshlar turli diniy simvollarni aks ettirib, tasviriy

san'atga yangi bir nafasat va o'ziga xoslik kiritdi.

Yangilanish davri (XIX-XX asrlar)

XIX va XX asrlarda O'zbekistonda rus imperiyasining ta'siri ostida san'atda yangi yo'nalishlar va uslublar paydo bo'ldi. Shu davrda klassik va yevropacha uslubda ijod etilgan asarlar, hamda xalq san'ati elementlari uyg'unlashgan yangi tasviriy san'at shakllari rivojlanib bordi. Bu davrda rangtasvir san'ati asosan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni aks ettirishga qaratilgan edi.

Zamonaviy davr

Zamonaviy O'zbekiston tasviriy san'ati bugungi kunda o'zining milliy va global uslublarini birlashtirgan holda rivojlanmoqda. Bugungi kunda rangtasvir san'ati nafaqat milliy an'analarni saqlab qolish, balki zamonaviy texnologiyalarni o'z ichiga olgan yangi shakllar va yo'nalishlar bilan boyitilmoqda. O'zbekiston san'atkorlari, nafaqat rangtasvir, balki boshqa tasviriy san'at turlarida ham o'z o'rnini topib, xalqaro maydonda o'z iste'dodlarini namoyish etmoqda.

Bu bosqichlar O'zbekiston rangtasvir san'ati tarixining qadam-baqadam rivojlanishini aks ettiradi. Har bir davr o'zining rangtasvir san'atining shakllanishiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatgan bo'lib, bu san'at turi bugungi kunda ham rivojlanishda davom etmoqda.

Talillar va natijalar: O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati kelib chiqishi va shakllanishi ko'plab tarixiy, madaniy, va ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lgan murakkab jarayon bo'lib, uning rivojlanishi turli davrlar va madaniy ta'sirlar orqali o'ziga xos shakllar va uslublarni yaratgan. Quyidagi talillar rangtasvir san'ati tarixining asosiy bosqichlarini va uning shakllanish jarayonini tushuntirib beradi:

Geografik va madaniy ko'priklar: O'zbekistonning geografik joylashuvi uni turli xalqlar va madaniyatlarning kesishgan nuqtasiga aylantirgan. Bu hududda ko'plab xalq va madaniyatlar o'zaro aloqalar qilgan, natijada rangtasvir san'ati ham bu ta'sirlardan nasiblangan. Markaziy Osiyo orqali o'tgan Buyuk Ipak yo'li san'at va madaniyatlar almashinuvi uchun imkoniyat yaratdi. Samarqand va Buxoro kabi qadimiy shaharlarda bu aloqalar o'zining eng yuksak shaklini topgan. Bu jarayon, o'z navbatida, rangtasvir san'atining rivojlanishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi.

Islom madaniyati ta'siri: O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati shakllanishining yana bir muhim bosqichi islom madaniyatining tarqalishi bilan bog'liq. Islomning tarixi va madaniyati rangtasvirning yangi shakllarini yaratishga turtki bo'ldi. Islom san'ati, ayniqsa, an'anaviy diniy tasvirlardan, masjidlar va madrasalar devorlariga chizilgan naqshlar va arab yozuvi uslubidagi bezaklardan ilhom oldi. O'sha davrda devorlarda ishlangan rangli naqshlar va tasvirlar faqat estetik maqsadlarda emas, balki diniy va ma'rifiy maqsadlar uchun ham ishlatilgan. Islom madaniyatida tasvirga nisbatan ba'zi cheklovlar mavjud bo'lgan bo'lsa-da, naqshlar, geometrik shakllar va arabesqlarning rivojlanishi rangtasvir san'atining yangi yo'nalishlarini shakllantirdi.

Amaliy san'at va xalq ijodi: O'zbek xalqining amaliy san'atdagi boy merosi ham rangtasvir san'ati shakllanishida muhim rol o'ynadi. Xalq ijodi, xususan, kuyovning uyiga tashiladigan turli xil naqshli koshinlar, gilamlar, va boshqa amaliy san'at asarlari rangtasvirning turli shakllarini rivojlantirishga xizmat qilgan. Shuningdek, tasviriy san'at va amaliy san'atning o'zaro aloqalari, xalqlarning turli madaniy an'analari va hayot tarzini aks ettirgan. Rangli bezaklar va naqshlarning amalga oshirilishi, ularning estetik maqsadlar bilan

birga, xalqning dunyoqarashini va ma'naviy qadriyatlarini ifodalovchi vositaga aylangan.

Renessans ta'siri: XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Rossiyaning mustamlakachilik siyosati va Renessans davri san'atining ta'siri O'zbekistonda rangtasvir san'atining yangi bosqichini boshlab berdi. Bu davrda xalqaro aloqalar kuchaydi, va Yevropaning klassik san'ati, xususan, rangtasvirning yirik asarlari O'zbekistonga kirib keldi. Yevropa san'ati tasvirlashda yangi texnikalar va materiallar, masalan, moyli bo'yoqlar va pergamentlar, O'zbek tasvirchilari tomonidan keng qo'llanila boshlandi. Shu bilan birga, O'zbekiston san'atkorlari zamonaviy va an'anaviy uslublarning uyg'unlashgan shakllarini yaratishga harakat qildilar.

Zamonaviy davrda rangtasvir san'ati: Mustaqillik yillarida O'zbekistonning rangtasvir san'ati o'zining o'zgacha rivojlanish davrini boshdan kechirdi. San'atkorlar o'zlarining milliy an'alarini saqlagan holda, global san'at jarayonlariga ham integratsiya qila boshladilar. Bugungi kunda O'zbekiston rangtasvir san'ati xalqaro miqyosda tan olinmoqda. Milliy rangtasvir uslublari, folklor va madaniy meros asosida zamonaviy tendensiyalar va texnikalar bilan uyg'unlashgan yangi asarlar yaratilmoqda.

Milliy va madaniy o'zlikni saqlash: Rangtasvir san'ati O'zbekistonning milliy madaniyatini aks ettirish va saqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Milliy o'zlikni ifodalovchi mavzular va tasvirlar O'zbek san'atkorlari tomonidan ko'plab asarlarda muhrlangan. Shu bilan birga, rangtasvir san'ati xalqning tarixiy, ma'naviy, va madaniy qadriyatlarini yashatishga xizmat qilmoqda.

Shunday qilib, O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati shakllanishi nafaqat tarixiy, balki madaniy, diniy, ijtimoiy va siyosiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. San'at asarlari va uslublari har bir davrda o'ziga xos va yangi yo'nalishlar bilan boyib, xalqning ichki dunyosini aks ettirishga xizmat qilgan.

Xulosa: O'zbekiston hududida rangtasvir san'ati tarixi juda boy va murakkab bo'lib, uning shakllanishi turli madaniyatlar, diniy va ijtimoiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. Qadim zamonlardan boshlab, bu hududda rangtasvir san'ati nafaqat estetik, balki diniy, amaliy va ijtimoiy maqsadlar uchun ham muhim vosita bo'lgan. O'zbekistonning geografik joylashuvi va Buyuk Ipak yo'li orqali madaniy aloqalar O'zbek rangtasvir san'atining rivojlanishida katta rol o'ynagan. Islom madaniyatining ta'siri, shuningdek, amaliy san'at va xalq ijodi o'ziga xos uslublar yaratishga imkon bergan.

Renessans davrida Yevropa san'atining ta'siri, shuningdek, XX asrning boshlarida mustamlakachilik siyosati rangtasvir san'atining yangi yo'nalishlarini shakllantirdi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston rangtasvir san'ati milliy an'analarni saqlagan holda zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashgan yangi shakllarga kirib bormoqda. Bugungi kunda O'zbekiston rangtasvir san'ati global san'at jarayonlarida o'z o'rnini topgan, va bu soha xalqaro miqyosda tan olinmoqda.

Shunday qilib, O'zbekiston rangtasvir san'ati o'zining tarixiy rivojlanishi, turli madaniyatlarning o'zaro aloqalari va zamonaviy tendensiyalarni o'z ichiga olgan shakllari bilan nafaqat milliy, balki global miqyosda ham katta ahamiyatga ega. Rangtasvir san'ati, nafaqat madaniy merosni saqlash, balki yangi avlodlar uchun o'z tarixini anglash va ifodalashning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

1. Behzod Tilabovich Mahmudov. Analysis of Imaging Media. Zenodo, 12 ноябрь 2024 г., doi:10.5281/zenodo.14095468.
2. Mahmudov Bexzod Tilabovich. (2022). METHODS OF WORKING IN THE FIELD OF FINE ARTS AND COMPOSITION AND UNDERSTANDING CREATIVITY. Conference Zone, 90–91. Retrieved from <https://www.conferencezone.org/index.php/cz/article/view/222>
3. Андроникова М. И. Об искусстве портрета. -М.: Искусство, 1975. - С. 326.
4. Б.Кроче // Проблемы художественного творчества. Критический анализ. М.:1. Наука, 1975. С. 62-77.
5. Волошин М. Воспоминания о художнике. // Василий Иванович Суриков. Письма. Воспоминание о художнике. М.: Искусство, 1977. С. 169-190.
6. Выготский Л.С. Психология искусства. М.: Искусство, 1972. - С. 163.
7. Габричевский А.Г. Портрет как проблема изображения. // Искусство портрета. М.: ГАХН, 1928. - С. 110.
8. Sultanov X.E. / Akademik rangtasvir / Darslik – Toshkent «Zebo Prints», 2023. - 284 бет.